

I föreläsningssalen.

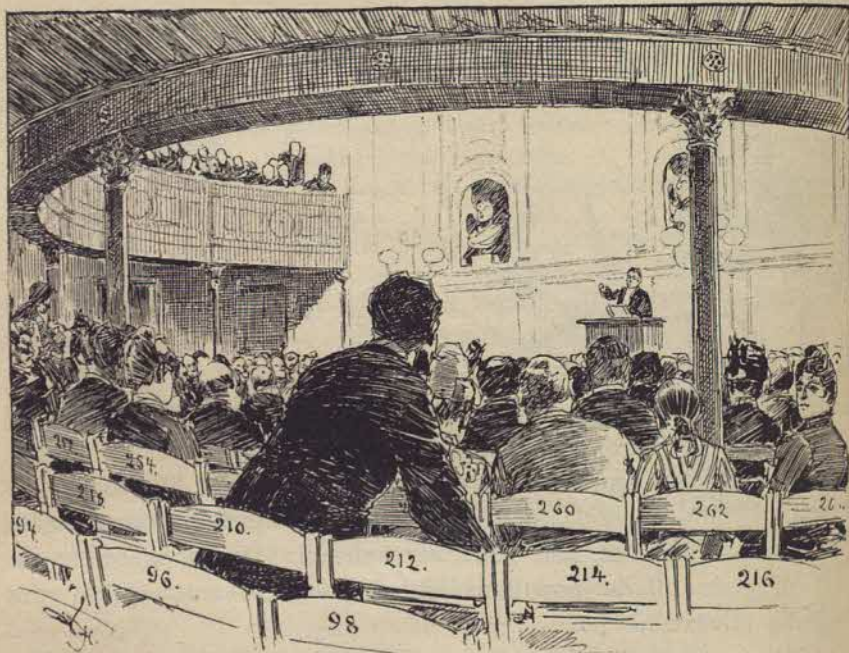

Ånga äro aftonunderhållningarna i Stockholm numera, men bland de ädlare äro otvifvelaktigt föreläsningarna. De rent vetenskapliga höra till Stockholms högskola och de andra lärda inrättningarna hvilka icke besökas af den stora allmänheten. Denna håller sig naturligtvis till de populära föredragen hvilkas antal tyckes vara i ständig tillväxt.

Det är en kall vinterafton. Stockholmarne låta icke kölden skrämman dem från att lemna den husliga härden. Åkande och gående skynda de till teatrarne, konserterna, aftonbjudningarna o. s. v., men upp åt Drottninggatan, där ingen teater finnes, skynda några hundra herrar och damer, kanske mest af de senare, styra sina steg mot vetenskapsakademiens hus och träda in genom nordligaste ingången, pålsa af sig i det stora kapprummet och gå upp för någon af de två trapporna som leda till hörsalen. Det är ett stort rum med lindrigt amfiteatraliskt höjda sittplatser i en halfkrets som upptager större delen af rummet, hvilket äfven har en ganska rymlig läktare. I rummets bakgrund, kordan i cirkelbågen, är en liten upphöjning, till hvilken några trappsteg föra på ena sidan och på hvilken står en kateder. I nischen bak om denna synas tre byster, tre af den svenska vetenskapens stormän, Berzelius, Linné och Vargentin, under

hvilkas skydd således föredragen hållas, men minnen från en tid, då vetenskapen icke så ofta som nu gick under allmänfattlig form ut bland de bildningsökande.

Alt från den afton, den 12 oktober 1868, då denna hörsal invigdes genom ett till förmån för folkhögskolefonden af då varande docenten L. Dietrichsson hållet föredrag, har salen varit flitigt begagnad och, man kan säga, att hvad som där föredragits utgör ett icke ovigtigt prof på den andliga odlingens tillstånd i vårt samhälle. Där har förelästs öfver många olika ämnen, mycket intressanta och mindre

Vetenskapsakademiens hörsal.

intressanta, föredragna med stor talang och någon gång med kanske äfven mindre begåfning.

På ofvan nämde afton skildrade Lorenzo Dietrichson, då ännu en medlem af vårt samhälle, Leonardo da Vincis lefnad och verksamhet och uppehöll sig särskildt vid mästerverket »Nattvarden». Han har där-
 efter flera gånger, äfven sedan han vardt professor i Kristiania, uppträdt i samma kateder och ständigt intresserat sina alltid talrika åhörare. Största antalet sådana fann han vid sitt föredrag om Ibsens »Dukkehjem», då omkring 700 personer trängdes i salen och på läktaren. Mycket mer än 600 kan rummet icke bekvämt rymma. Men det antalet hade nog infunnit sig, då Björnstjerne Björnson läste upp sina

»Fortællinger» och i synnerhet då han med mästarens storartade prakt skildrade Michelangelos kraftverk i Sixtinska kapellet. Sådana aftnar ha varit intelligensens fester hos oss.

Men äfven vid mindre högtidliga tillfällen ha föreläsare af stor betydelse där uppträdt. De äro för många att kunna här alla omnämnas. Vi erinra endast om några, t. ex. om professor Oskar Montelius, en af de mest oförtrutne allmängörare af vetenskapliga iakttagelser och i synnerhet spridare af fornforskningarnas resultat i vår tid. Redan för många år sedan uppträdde dr Montelius i katedern och talade dels i vetenskapsakademiens hörsal, dels i Wallinska skolans stora sal och annorstädes. Såsom medarbetare i »föreläsningstinstitutet för kvinnor» har han hållit föreläsningar på nationalmuseum. Hösten 1886 började han sin hittills viktigaste föreläsningsserie som ännu fortgår och behandlar den äldre kulturhistorien. Dessa föreläsningar bekostas af den till vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien testamenterade Bergerska fonden. För allmänheten, som följer dem med stort intresse, voro de i början afgiftsfria, men betalas nu med 1 kr. i inskrifningsafgift.

O. Montelius.

C. v. Bergen.

En annan föreläsare som mycket ofta låtit höra sig i vetenskapsakademiens hörsal samt på flera andra ställen, är skriftställaren dr Carl v. Bergen, först bekant för utgifvandet af tidskriften »Framtiden», hvilken utkom 1868—71 samt därefter åter 1877. Våren 1876 började han, efter hemkomsten från en resa i Nordamerika, offentliga föreläsningar öfver »amerikanska kulturförhållanden» och har sedan dess regelbundet hvarje år hållit nästan alltid talrikt besökta föredrag öfver religionsvetenskapliga, filosofiska, kulturhistoriska och estetiska ämnen. C. v. Bergen har

därjämte uppträdt i många af våra större landsortsstäder samt i Finland. Bland de i Stockholm hållna föreläsningsserierna ha de talrikast besökta — stundom 5 eller 600 personer — haft till innehåll »kristendomens ursprung och första framträdande i verldshistorien»,

»England i våra dagar», »hvad vi veta om bibeln» samt »sjäslifvet i ny belysning». Hösten 1888 föreläste han i Praktiska arbetsskolans lokal om »nya tidstecken i England».

Professor Montelius, som alltid har »fullt hus», framlägger i enkel och klar form fornkunskapens intressanta iakttagelser och visar så säkert tecknade bilder af länge sedan försvunna skeden i den mänskliga utvecklingen, att man tycker sig för tillfället lefva midt uti dem och sedan alltid har dem för ögonen. Det är vetenskaplig grundlighet i allmänfattlig skepnad.

Dr C. von Bergen är mera dramatisk i sin framställning, och åhörarne följa föredraget ofta med samma uppmärksamhet som man följer en liffull föreställning på scenen. Det är en icke alltid så skarpt tecknad, som ej mera smidig och smekande form som omsluter

det hela, men hvilken har den verkan, att många anse bevistandet af dessa föreläsningar såsom en njutning af rent konstnärlig halt, en konst i mystiskt skimmer, ty i framställningen af det underbara har C. v. Bergen nu mera sin egentliga styrka.

A. Hedin.

Konstnärlig är nog också formen för Adolf Hedins föredrag, men det är icke formen som verkar starkast, när man hör honom, vare sig att han i vetenskapsakademiens hörsal skildrar Mirabeaus lif och verksamhet och därmed låter oss blicka till baka på den stormuppylda tid, hvilken

nutiden har att tacka för så mycket, eller han i Handtverksföreningen föreläser om beskattningen eller i Arbetareföreningen tecknar svensk-norska unionens historia mellan 1814 och 1844. Alltid är det en fast grund på hvilken han bygger, och byggnaden är städse stilenlig.

Vi ha redan vid omnämmandet af våra stadsfullmäktige sökt i få ord känneteckna denne lika nitiske som kunskapsrike kommunalman, hvilken så väl där som i riksförsamlingen intager en långt framskjuten ställning som han försvarar med lika stor oförskräckthet som ovanlig förmåga. Men man kan icke fullt riktigt känneteckna A. Hedin, utan att fästa afseende också vid hans betydelse i föreläsningssalen. Där har han ofantligt många gånger lagt i dagen icke blott sin oegennyttiga nitälskan för det allmänna bästa, utan ock det varma hjärta som hos denne vanligtvis i det yttre kalla och ofta otillgängliga aristokratnatur klappar för alla undertryckta och olyckliga.

Nästan alltid utan ersättning har han sökt sprida upplysning i samhället. Han har talat om arbetets frihet, om barnens kringstry-

kande på gatorna, om fattigvården, debetsedeln, olycksfallförsäkring, bränvinsreformen i Sverige och samma fråga i Danmark, i Belgien, o. s. v., om gift kvinnas eganderätt, »är svenska lagstiftningen rättvis mot kvinnorna?» »hvad menas med allmän rösträtt».

Ingen af våra föreläsare och ej ens någon af våra offentlige män i allmänhet har så ofta, så öfvertygande och med sådan omisskänlig kärlek till ämnet talat om och till folket. Och likväl har samme man ej dragit sig undan, då det gäلت att inför bildningens representanter hålla föredrag i rent historiska ämnen, t. ex. i sällskapet Idun, där hr Hedin föreläst om slaget på Köbenhavns redd 1801, om en spansk reformator i adertonde århundradet, m. m.

* * *

Det är en afton under den mörka årstiden. Klockan är åtta. Vi begifva oss till *Arbetareinstitutet*. Det har sin lägenhet vid den del af Mästersamuelsgatan som för ej länge sedan hette Ålandsgatan. Utanför huset n:o 14 sitter en stor lykta med institutets namn på glaset. På andra sidan gården finna vi en trappa som leder till föreläsningssalen, alt ganska tarfligt, ej det ringaste monumentalt. Det är ett tämligen stort rum med bänkar och en kateder. »Arbetsklassens upplysning! Tanke- och forskningsfrihet! Fosterlandets väl!» läses i stor skrift på väggen. Kartor, en stor svart tafla, ett skåp med fysikaliska instrument, åtskilliga zoologiska och botaniska bilder, o. s. v. pryda för öfrigt rummet.

Sedan vi i penningbössan nedlagt våra tio öre, taga vi plats på en af bänkarne. Det är mycket tyst i salen. Åhörarne äro ej alltid synnerligt många. Ej få fruntimmer finnas. Höra de till »institutet»? Nej, de ha liksom ni och jag erlagt sina tio öre och äro åhörarinor endast för tillfället. Det är kanske kärnan af dem som befolka föreläsningssalarne, således inga eller åt minstone ganska få kroppsarbeterskor. De senare ha icke ofta tid att gå på föreläsningar — efter arbetet för brödfödan komma kanske hushållsbekymren i hemmet — och skulle de verkligen någon gång finna tillfälle, äro de på aftonen vanligtvis så uttröttade, att de hellre gå till hvila. Det ser till och med ut, som vore förhållandet likadant med den manliga arbetarebefolkningen. Visserligen finner man kroppsarbetare i arbetareinstitutet, men under några föreläsningar långt ifrån så många som de borde vara.

Ett fruntimmer bestiger katedern. Det är fröken Anna Whitlock, skolföreständerska i Stockholm, flitig deltagarinna i många fram-

åtskridandets arbeten. Utan vidare förberedelser börjar hon med att erinra om hvad hennes näst föregående föreläsning innehöll och skildrar därefter något främmande lands natur och folk med synnerligt afseende fäst vid dess näringar och handel samt förhållanden till öfriga land. Det är en klar och lättfattlig framställning, hvilken man följer

med stort deltagande och af hvilken äfven personer med högre bildning kunna ha både nytta och nöje.

A. Whitlock.

En annan afton få vi höra lektor E. Jäderin hålla något astronomiskt eller meteorologiskt föredrag, t. ex. lemna en för alla fattlig redogörelse för spektralanalysen, gifva upplysningar om nya solteorier eller förklara klimatläran. Dr Jäderins stora förmåga som föreläsare förskaffar honom talrika åhörare, och hans föredrag äro oneligen bland de intressantaste ej blott i arbetareinstitutet, utan hvar han än upp-

träder. Han tillhör antalet af de vetenskapsmän som gjort till sin uppgift att sprida vetenskapens frukter i hela samhället samt att framför alt låta de ringa och okunniga, men kunskapstörstande få en lifvande vederkvickelse.

Af samma halt är fröken Ellen Key, hvilken hvarje söndagseftermiddag i arbetareinstitutet föreläser svensk historia, hufvudsakligen odlingshistorien och t. ex. skildrar familjelifvet under vikingatiden, belyst genom de nordiska sagorna, eller gifver en framställning af den andliga odlingen i Sverige mellan 1809 och 1871. Fröken Key förstår att i en enkel och behaglig form framställa ett kärnfullt och näringskraftigt innehåll. Äfven hennes förnämsta sträfvan är att göra så många som möjligt delaktiga af kunskap, och de medel hon dertill använder bära vittne om huru väl hon förstår att lösa sin uppgift. Hennes föredrag äro mycket besökta äfven af kroppsarbetare.

E. Jäderin.

Af stor betydelse för den åhörarekrets som borde framför alt vara ständigt att finna i arbetareinstitutets föreläsningssal är ingenjör C. A. Nordströms föredrag i fysik och kemi. Vigtiga för kunskapers spridning äro också de föreläsningar som af dr O. Söderén hållas

i naturalhistoria, af dr G. A. Carlsson i matematik, samt institutets skapares och föreständares, dr A. Nyströms föreläsningar dels i anatomi och fysiologi samt allmän hälsolära, dels i kulturhistorien och allmän historia, för öfrigt skildrande mänsklighetens allmänna utveckling, de olika folkens seder och statskick, de industriela och vetenskapliga upptäckterna, m. m., alt objektivt behandladt och i den lofvärda afsigten att vara den kunskapssökande arbetaren till nytta. Dr J. Göransons samaritkurser på söndagarne torde ock vara kroppsarbetarne till gagn genom den undervisning de medela om hjälp vid plötsliga olycksfall. Under föregående år förelästes äfven i allmän hushållningslära, om kapitalbildning, produktion o. s. v. af ingenjör K. af Geijerstam.

E. Key.

Med. dr Anton Nyström hade under sina iakttagelser öfver de olika klasserna i samhället och i synnerhet öfver kroppsarbetarnes förhållanden kommit till en öfvertygelse som visserligen hyses af många, att ej säga alla som sysselsätta sig med samhällsfrågorna, men hvilken dock icke, tyckes det, ännu hunnit inverka mycket på det praktiska lifvet, att det nämligen vore nyttigare att söka förebygga mänskliga lidanden, svagheter och brott än att bjuda till att finna bot för dem, då de en gång redan uppstått, samt att en stor del af dem ega sin grund i bristfällig uppfostran, skadliga nöjen, dryckenskap o. s. v. Därför gjorde hr Nyström 1875 utkast till en allmän undervisningsanstalt som kunde bidraga till upplysningens spridande till *alla* samhällsklasser.

A. Nyström.

Planen ledde ej till något förverkligande den gången, men upptogs åter fem år därefter. Å ett nykterhetsmöte den 8 febr. 1880 på Mindre teatern framställde dr Nyström förslag till bildande af ett *arbetareinstitut*. Förslaget vann bifall, och man nedsatte genast en komité som skulle förverkliga planen, hvilken dock icke rönt omedelbar framgång hos allmänheten. Många invändningar gjordes och åtskilliga farhågor uttalades. Detta hade till följd, att splittring uppstod inom själfva komitén. Dr Nyström var dock ihärdig och arbetade i synnerhet för att det föreslagna institutet icke skulle få någon poli-

tisk prägel. Hans afsigt var, att institutet skulle stå utanför den politiska verksamheten och blott afse att bilda nyktra och upplysta medborgare. Så godt som ensam, blott understödd af några nitiske arbetare, lyckades emellertid upphofsmanen att få sin plan förverkligad, och den 4 okt. 1880 öppnades institutet, d. v. s. började de föreläsningar hvilka utgöra anstaltens förnämsta verkningsmedel. Dr Nyströms ihärdiga bemödanden och rastlösa verksamhet på detta

område höra till nya Stockholms anmärkningsvärdare företeelser, lika glädjande som den från några håll visade motviljan mot institutet är beklaglig.

Under läsåret 1887—1888 fortgingo föreläsningarna dagligen i 7³/₄ månader. Utom hufvudafdelningen vid Mästersamuelsgatan, hade institutet en filial på söder, å Bergsund, som upprättats på föranstaltande af kommandör Th. Arwidsson och där föreläsningar under januari—april höllos en gång i veckan. Styrelsen för Bergsunds mekaniska verkstad hade fritt upplåtit lokal och erlade 15 kr. för hvarje föreläsning. Verkstadens arbetare fingo afgiftsfritt åhöra föreläsningarna, och andra åhörare erlade 10 öre för gången. Arbetareinstitutet tillhandahöll undervisningsmaterial af sina samlingar. Det sammanräknade antalet af åhörarne i hufvudafdelningen och filialen gick under januari och februari upp till ungefär 1,100 i veckan. Medeltalet för veckan torde eljest vara 400—500, men har någon gång uppgått ända till 800—900.

Den af d:r Nyström stiftade arbetare-institutsföreningen till anstaltens främjande bestod våren 1888 af 82 personer. Föreningens förvaltningsråd utgjordes af kommandörkapten A. C. Schönmejr, professor E. Ödmansson, professor A. Key, stadsmäklaren W. A. F. Ekengren, fabrikör W. Wiklund, boktryckaren I. Hæggström och dr A. Nyström.

M. Höjer.

Bland sina bildningsmedel eger institutet äfven ett bibliotek som nu räknar omkring 1,300 band, hufvudsakligen naturvetenskapliga, historiska, geografiska och etnografiska arbeten. Från 15 maj 1887 till motsvarande dag 1888 lånades 2,359 band af 163 låntagare. Året näst förut hade dock låntagarnes antal varit vida större, nämligen 215 som lånade 2,602 band, och året 1885—1886 begagnades biblioteket af 233 låntagare för 2,585 band. Anmärkas bör dock, heter det i årsberättelsen, att antalet af de mera beständiga låntagarne varit ungefär det samma som under det förra läsåret, under de mera tillfälligas gått ned till ett fåtal. Huru stark läshågen hos de förra varit synes

däraf, att medeltalet af boklån för hvardera varit 14,5. En bibliotekarie, fru L. Carlsson, tillhandagår låntagarne med råd och upplysningar.

Arbetareinstitutets styrelse 1888 utgjordes af professor F. A. Smitt, ordförande, prof. V. Leche, med. d:r A. Nyström, H. Rosén, kassaförvaltare, fabrikör C. F. Sporrang, maskinisten A. Andersson, korgmakaren P. Schroff och tapetseraren J. E. Carlsson, ombud.

Institutets inkomster under läsåret 1887—88 uppgingo till nära 11,900 kr. Däraf utgjorde statsanslaget 3,000 och 2,500 i hälften af stadsfullmäktiges anslag för 1888. Från D. Carnegie erhöles institutet 1,000, från C. W. & A. Brinck 400 samt från åtskilliga andra personer hvardera 100, så att sådana bidrag jämte afgifter af arbetare-institutsföreningens medlemmar uppgingo till 2,761 kr. Åhörarnes inträdesavgifter lemnade 1,456 kr.

* * *

En annan afton begifva vi oss till *Arbetareföreningens* stora sal, hvilken dock icke är större än att den rymmer endast omkring 300 personer. En liflig man står i katedern och talar om Metternich,

kejsar Frans och konung Fredrik Wilhelm. Åhörarne följa med stort intresse det ej blott lifliga, utan äfven innehållsrika och i formen helgjutna föredraget, hvilket lemnar en lika underhållande som upplysande skildring af det stora tillbakagångsskedet i Europa efter Napoleons fall och under den heliga alliansens inflytande. Föreläsningen är hållen i allmänfattlig form, men dock kanske tillgängligare för en mera bildad åhörarekrets än de egentlige kroppsarbetarnes. Märkligt är också, att i nämde krets, som kan utgöras af femtio och sextio, ända till hundra personer, ser man högst få arbetare. Detta är här ännu mera påfallande än i arbetareinstitutet, och det gäller *alla* föreläsningar i arbetareföreningen. Fruntimmerna äro vanligtvis i stort antal till städes, men synbarligen få eller inga kroppsarbeterskor.

Om således det egentliga ändamålet med dessa föreläsningar synes förfeladt, äro de dock i sig själfva af ej ringa värde. Den nyss omnämde föreläsaren är lektorn vid södra latinläroverket M. Höjer, en af Stockholms mest bekante och omtyckte skolmän, rektor för Wallinska flickskolan och outtröttlig i katedern än här än där. Sedan början af 1884 håller han en föreläsning i veckan från hösten till vårterminens slut på norr samt har sedan ett par år äfven hållit söndagsföreläsningar i Arbetareföreningen på söder. En stor stamtrupp åhörare har ständigt följt honom.

C. Wallis.

D:r Höjer håller fria föredrag och har i vanliga fall till ledning endast några få anteckningar. Det är ett stort nöje att höra honom. Men äfven andra föreläsare i arbetareföreningen höras med intresse, såsom d:r P. J. Isberg, kand. E. Svensén, rektor, nu mera folkskoleinspektör C. G. Bergman m. fl. En af de mest framstående är samme lektor E. Jäderin som låter höra sig på så många andra ställen. Fil. kand. A. Hammarskjöld är också en omtyckt föreläsare, hvilken hösten 1888 skildrade de hemliga sällskapen i Ryssland på 1840-talet och tecknade framstående ryske radikalens bilder. Hr Hammarskjöld uppträder äfven på andra ställen och håller historiska föredrag. På söndagsaftnarne brukar fil. d:r T. Kahlmeter föreläsa i arbetareföreningen uti fysik, och under någon af de andra aftnarne håller med. d:r E. W. Wretlind föredrag i hälsovårdsläran.

Tillträdet till alla dessa föreläsningar är fritt för arbetareföreningens medlemmar, men öfriga åhörare erlägga 20 öre för hvarje afton. Seriebiljetter säljas för september—december till 1 kr. och till samma pris för januari—april.

En kanske lika viktig uppgift som arbetareinstitutet fylles af Stockholms *borgareskola*, där ej blott skolundervisning meddelas, utan äfven föredrag hållas, men hvars egentliga verksamhet omnämnes i ett kommande kapitel.

* * *

Bland de många enskilda föreläsare som låta höra sig hvarje vinter är professorn vid Karolinska institutet, d:r Curt Wallis en af de mest omtyckte och kan alltid räkna på ett stort antal åhörare. Han håller föredrag på många olika ställen och i olika ämnen, men alla i allmännyttigt syfte och i synnerhet i hälsovårdsläran, hvilken, tack vare så många framstående och människovänlige läkares bemödanen, uppmärksammas alt mera i vår tids Stockholm. Prof. Wallis har också arbetat för en ändamålsenligare fruntimmersbeklädnad och hållit talrikt besökta och mycket omtyckta föredrag öfver drägtreformen.

Någon gång får Stockholm besök af främmande föreläsare, såsom hösten 1888, då professorerne L. Beauchet och M. Kowalevski, den förre från Nancy, den senare från Moskva, höllo mycket besökta föredrag i nationalekonomi, till hvilket ändamål de hit inkallats af Lorénska fondens förvaltningsutskott. Märkligt är, att äfven vid dessa föreläsningar utgjordes auditoriet af isynnerhet fruntimmer.

